

НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ТА ПРЕДМЕТИ, ЯКІ ВИКЛАДАЛИСЯ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ КЛАСИЧНІЙ ЧОЛОВІЧІЙ ГІМНАЗІЇ У XIX СТОЛІТТІ

У статті мова йде про навчальні програми та предмети, які викладалися в Чернігівській класичній чоловічій гімназії в XIX столітті. Значна увага приділена виховному процесу.

Ключові слова: *Чернігівська класична чоловіча гімназія, навчальні заклади, навчальний процес*

Серед навчальних закладів XIX – початку XX століття чільне місце посідала класична чоловіча гімназія в Чернігові. Звичайно, історія створення та діяльності цієї освітньої установи має свої особливості. І тому проблему дослідження та аналізу навчальних програм та предметів, які викладалися в Чернігівській класичній чоловічій гімназії у XIX столітті, не могли оминати історіографічні студії як сучасних, так і дослідників минулих років.

Саме тому їй не дивно, що це важливе питання зайняло чільне місце в історичних доробках Ш. Ганелина, М. Домонтовича, Н. Константинова, Е. Мединського, І. Посадського, О. Рябоконя, В. Милько та багатьох інших науковців та дослідників історії освіти та педагогіки впродовж усього XIX – початку XXI століття.

Головною метою цієї статті є історичний аналіз та систематизація даних, які стосуються питань навчальних програм та предметів, які викладалися в Чернігівській класичній чоловічій гімназії у XIX столітті.

Створення класичної чоловічої гімназії саме в Чернігові не було випадковим, зважаючи на те, що місто в цей час стає центром новоствореної Чернігівської губернії, яка, до речі, була однією з найбільших не терені Російської імперії.

У 1802 році в Російській імперії створюється Міністерство народної освіти. За розробленою ним у 1803 році програмою було встановлено чотири типи навчальних закладів: а) училища парафіяльні; б) повітові; в) губернські чи гімназії; г) університети. Гімназична освіта відповідала умовам середньої освіти сучасності. Серед перших гімназій, які були засновані на терені Лівобережної України, однією з перших була Чернігівська класична чоловіча гімназія, яка була створена в 1805 році.

Директором новоствореного навчального закладу було призначено Миколу Маркова. Йому й довелося здійснювати добудову та обладнання відведених для освітньої установи споруд. Чернігівська класична чоловіча гімназія містилася на Валу й займала два будинки. В одному (зараз це будівля історичного музею) розміщувалися учбові класи, а в іншому (споруда до нашого часу не збереглася) був пансіон для місцевих учнів¹.

Після створення Чернігівської класичної чоловічої гімназії багато уваги було приділено викладацьким кадрам. Це було не дивно, тому що саме вони сприяли кращому навчально-виховному процесу. Потрібно зазначити, що рівень навчально-виховної роботи був поставлений на доволі високий рівень.

Упродовж усього XIX – початку XX століття класична чоловіча гімназія в Чер-

¹ *Спиридонов Ф.* Гіркий запах лози: із історії Чернігівської чоловічої гімназії та методів виховання // Чернігівські відомості. 1997. 10 жовтня. С.4.

нігові являла собою ґрунтовну навчальну установу середнього рівня. Основна мета гімназійної освіти полягала в підготовці до вступу в університети. Навчання тривало 4 роки. У цей час було відкрито 32 гімназії, в яких налічувалося 2838 дітей.

Із самого початку діяльності гімназії були безкоштовними і всестановими. Відповідно, вчителі поділялися на молодших і старших; за вчителями та учнями стежив директор. Були заборонені моральні й фізичні методи покарання.

Вивчалися такі предмети як: історія, математика, географія, статистика, витончені науки, політекономія, філософія, природна історія, технологія, комерційні науки, французька, латинська, німецька мови, малювання.

У 1811 році за вказівкою міністра народної освіти графа С. Уварова була проведена реформа. Внаслідок неї були внесені суттєві зміни в навчальний план гімназій: упроваджені Закон Божий, російська мова, логіка, виключені політекономія, міфологія, комерційні науки, естетика, філософія.

У 1819 році для всіх гімназій був уведений єдиний навчальний план, який фактично зводив нанівець попередню реформу 1804 року. Було відновлено тілесні покарання, значна роль стала приділятися релігії. Збільшувався термін навчання, яке з цього часу тривало вже 7 років.

Навчальний план містив такі дисципліни: Закон Божий і читання Святого Письма, латинську, грецьку, німецьку, французьку мови, історію та географію, статистику, логіку й риторику, математику, початок механіки, фізику і природну історію, малювання.

Керівництву гімназії дозволялося запрошувати викладачів танців, музики й гімнастики. Продовження терміну навчання і зменшення кількості предметів дозволило отримати детальніше уявлення про кожен предмет.

З початком царювання Миколи I пов'язаний наступний етап розвитку гімназії. 8 грудня 1828 року був складений новий «Статут», згідно з яким гімназії повинні були у своєму навчанні переслідувати основну мету – підготовку до вступу в університети. Навчання тривало 7 років. Урок був півторагодинним. Основними предметами вважалися стародавні мови й математика. Викладали також: географію, історію, російську словесність, фізику, німецьку та французьку мови. Були введені «тілесні покарання» різками, зросла плата за навчання та в 2,5 разу збільшено оклади викладачів; випускники гімназій могли посідати місця службовців вищого розряду.

Згідно з новим «Статутом», було введено посаду директора, який перебував на чолі гімназії, інспектора, котрий спостерігав за порядком у класах і вів господарство, почесного «попечителя», що наглядав разом з директором за гімназією. При Миколі I була введена форма для гімназистів – «синій сюртук однобортний з білими мідними ґудзиками, комір малиновий, з погонами на плечах, кашкет».

З часу відкриття гімназії й до 1834 року за навчання в гімназії не бралася ніяка платня, а з цього часу вона зростала від 3 до 60 рублів на рік. Бідних і найкращих учнів звільняли від плати за навчання. Оплата могла проводитися за півроку і за рік. Із суми збору половина призначалася для нагородження кращих викладачів, а інша частина грошей видавалася в якості допомоги бідним учням та йшла на економічні витрати гімназії. Крім цього, у гімназії існували кілька видів стипендій, пожертвуваних різними високопоставленими особами міста.

З 1837 року при гімназії була впроваджена посада лікаря без винагороди. Відомо, що першим лікарем був Іван Тимофійович Скибинський. Він слідував за санітарними справами в класах, здійснював першу медичну допомогу.

Поведінка учнів гімназії не мала якихось великих відхилень від норми, хоча траплялися проступки, які тягнули за собою не тільки недовготривалий арешт, але й звільнення без права вступу в інші навчальні заклади. До них належали: крадіжки на базарі, пасквілі на вчителів, видання, що містили інформацію, яка суперечила тій, що публікувалася у провладних газетах, вживання спиртних напоїв.

Гімназична освіта була невід'ємно пов'язана з побутом та дозвіллям гімназистів. Гімназисти, будучи молодими людьми, й вільний час проводили розважаючись. Загалом побут і дозвілля гімназистів Чернігівської класичної гімназії були подібними до загальноросійських гімназій. У 1843 році в старому будинку була збудована до-

мова церква на честь Чернігівських мучеників князя Михайла та боярина Федора. Богослужіння відбувалося в ній у неділю і святкові дні, окрім літніх канікул. Учні гімназії були змушені відвідувати церкву в дні Великого посту. До будівництва цієї церкви гімназисти відвідували найближчі церкви².

Починаючи з 1837 року, була встановлена система випробувань при переході з класу в клас і після закінчення гімназії. Був уведений атестат – документ, що видавався після закінчення навчання в гімназії. П'ятибальна система була введена дещо пізніше, а саме в 1846 році.

Прийом на навчання в гімназію дітей усіх станів привів до того, що відсоток гімназистів-дворян став зменшуватися. Для збільшення цього співвідношення на користь дітей дворянського походження було значно збільшено плату за навчання. З цією ж метою були переглянуті й предмети, що викладалися в гімназії: припинили викладати статистику, логіку, різко скоротили число годин на математику, стародавні мови. З 1843 року при Чернігівській гімназії діяв шляхетний пансіон з лікарнею, аптекою й бібліотекою.

Випускні й підсумкові екзамени проводилися з кінця травня по червень місяць і закінчувалися святковим дійством, на якому вчителі, а іноді й учні, виголошували промови; тут учні отримували атестати й нагороди, також озвучували прізвища учнів, яких переводили у старші класи.

Ось як відбувалося закінчення 1848–49 навчального року. У програмі святкового дійства були молитва й духовний концерт, який виконували півчі гімназії. Вчитель математики Русецький виголосив промову про сучасне виховання. Учні нижчих класів продекламували уривки з творів відомих російських, французьких, німецьких поетів. Кращі учні читали власні промови російською мовою. Директор прочитав записку про роботу дирекції гімназії. Свято було закінчено молитвою.

21 березня 1849 року в Російській імперії була проведена освітня реформа. Курс став ділитися на загальне та спеціальне навчання. У 1852 році змінюються навчальні плани гімназій: зменшується обсяг викладання математики, збільшується плата за навчання. Запроваджувалося нагородження золотою та срібною медаллю, а нагороджені ними отримували звання «Почесного громадянина». Велика увага в гімназії приділялася російській та зарубіжній літературі та мовам. Факультативно викладався курс історії та теорії мистецтв.

8 жовтня 1857 року гімназію відвідав російський імператор Олександр II, котрий з дружиною їхав у Москву через Київ. Як свідчать записи, «он гимназией и пансионом остался отлично доволен как чистотою и порядком во всем, так и видом воспитанников». З 1858 року в стінах гімназії з'явився Леонід Глібов, який прибув сюди після вчителювання на Поділлі. У гімназії Леонід Іванович до 1863 року викладав географію. Серед його учнів був і Гліб Успенський, у майбутньому відомий російський письменник, який навчався тут з 1856 до 1861 року – автор багатьох книг, в яких показав процес зародження в робітників протесту проти буржуазних порядків, відобразив життя міської бідноти, селян тощо³.

З 1859 року при гімназії було відкрито підготовчий клас, а з 1860 року – недільну школу; також був відкритий землемірний клас.

Під час навчально-виховного процесу в Чернігівській класичній чоловічій гімназії активно використовували фізичні покарання. Так, у 1858 році з 240 учнів гімназії 18 було покарано різками. Такі покарання були розповсюджені і в інших гімназіях. У 1859 році в «Журнале для воспитания» були надруковані «Правила о проступках и наказаниях учеников гимназий Киевского учебного округа» М. Пирогова, який був попечителем Київського учбового округу (До округу входили навчальні заклади Чернігівської губернії, включаючи Чернігівську класичну чоловічу гімназію). Ці правила були поширені і на Чернігівську гімназію⁴.

² *Спиридонов Ф.* Гіркий запах лози: із історії Чернігівської чоловічої гімназії та методів виховання // Чернігівські відомості. 1997. 10 жовтня. С.4.

³ *Штилевский Е.* Как учились наши прадеды // Черниговский полдень. 1995. 16 ноября. С.4.

⁴ Там само.

На середину XIX століття орієнтація на Захід стала вимогою часу⁵. В університетах працювало багато запрошених європейських професорів, які нерідко читали лекції іноземними мовами (як правило, латинською чи німецькою). Тому знання мов для учня гімназії було необхідною умовою для подальшого навчання.

Друга половина XIX століття характеризується як час великих реформ, основними моментами яких стало: скасування кріпосного права, роль земств і приватної ініціативи у створенні середньо-освітніх шкіл. Початок царювання Олександра II пов'язаний з підготовкою та проведенням ряду реформ: селянської, судової, військової, шкільної. У 1856 році Міністерство народної освіти доручило вченому комітету Головного управління училищ переглянути Статут гімназій і училищ 1828 року⁶.

Ліберальні тенденції епохи скасування кріпосного права відбилися в діяльності Міністерства народної освіти, очолюваного А. Головніним (1861–1866 рр.). З його ім'ям пов'язана розробка нового «Статуту» гімназій (1864 рік)⁷, що затвердив принцип всестанової школи⁸.

Появі шкільного «Статуту» 1864 року передувала ґрунтовна чотирирічна робота вченого комітету міністерства. Перед затвердженням проект Статуту був опублікований у пресі з метою викликати його широке обговорення. Головні зміни, які стосувалися гімназій у порівнянні з проектом 1860 року, полягали в поділі гімназій на два типи – класичні та реальні, у ще більшому посиленні значення педагогічних рад, у поділі загальноосвітніх навчальних закладів на три розряди: народні училища, прогімназії й гімназії⁹.

Зважаючи на реформи 1861 року, починає пом'якшуватися й система гімназійної освіти, спеціальні комісії починають роботу зі складання нового Статуту, який би відображав нові потреби життя й суспільства. У 1864 році був введений новий «Статут», відповідно до якого гімназії стали поділятися на класичні та реальні. Перші в свою чергу, поділялися на ті, де вивчали одну і дві давні мови.

Студенти гімназії, які закінчували класичну гімназію, приймалися в університет без іспитів, а ті, хто закінчували реальну гімназію, мали право вступати до вищих спеціальних навчальних закладів. При розробці «Статуту» А. Головнін керувався, перш за все, закордонним досвідом побудови системи народної освіти, який виник у Німеччині на початку XIX століття, реальні гімназії до 50-х років отримали рівноправне визнання в системі освіти поряд з класичною середньою школою¹⁰.

Однак усі правові привілеї (за винятком тих, які відносяться до відбування військової повинності) були спочатку збережені за класичними гімназіями, які надавали вільний доступ до університету.

«Статут» 1864 року¹¹ передбачав запровадження трьох типів гімназій: класичної – з двома давніми мовами, класичної – з однією латинською мовою, реальної – без давніх мов. Згідно з проектом, народні училища виокремлювалися в якості окремої школи, яка зовсім не була пов'язана з гімназією¹².

5 Пискунов А. История педагогики. С XVII в. до середины XX в. Москва : ТЦ «Сфера». 1997. 304 с.

6 Ганелин Ш. Очерки по истории средней школы в России второй половины 19 в. Москва : Учпедгиз. 1954. 303 с.

7 Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая половина XIX в. Москва, 1976. 600 с.

8 Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая половина XIX в. Москва, 1976. 600 с.

9 Ганелин Ш. Очерки по истории средней школы в России второй половины 19 в. Москва : Учпедгиз. 1954. 303 с.

10 Модзалевский Л. Очерк истории воспитания и обучения с древнейших до наших времен. Санкт-Петербург, 1899.

11 Из письменного указа Правительствующему Сенату об уставе и штатах гимназий и прогимназий. (19 ноября 1864 г.) // Сборник документов «Начальное и среднее образование в Санкт-Петербурге (XIX – начало XX века)». Санкт-Петербург, 2000.

12 Ганелин Ш. Очерки по истории средней школы в России второй половины 19 в. Москва : Учпедгиз. 1954. 303 с.

Проект не вказував кількість гімназій, які мали б «класичний», а які – «загальний» курс: це повинен був показати досвід. У перших головна увага приділялася викладанню класичних мов – латинської та грецької. По-друге, наголос робився на точні та природничі науки. Згідно з цим «Статутом», усі гімназії поділялися на класичні та реальні з семирічним курсом навчання. Проте закладений реформою 1864 року такий поділ гімназій ставив тих, хто навчався в них, у нерівні умови. Студенти, які закінчили класичну гімназію, приймалися в університет без іспитів, а ті, хто закінчили реальну гімназію, могли вступати до вищих спеціальних навчальних закладів і на фізико-математичний факультет університету¹³.

Для вступу до університету «реалістам» необхідно було закінчити додатковий курс латинської мови¹⁴. Навчання в гімназії тривало, як і раніше, 7 років, а в прогімназії – 4 роки¹⁵. Проект «Статуту» не тільки допускав, а й вітав становлення приватних гімназій. Той, хто бажав заснувати гімназію, обов'язково мав дотримуватися лише двох умов: бути російським підданним і мати освіту, що дає право на звання домашнього вчителя¹⁶.

Прогімназії мали замінити реальні училища, їхній курс відповідав курсу нижчих чотирьох класів гімназій. Як зазначає Є. Белозерцев, реформа 1864 року демонструє весь спектр заданих європейською педагогікою варіантів: класичні (філологічні) гімназії з грецькою і латиною, гімназії перехідного типу з однією давньою мовою й, нарешті, реальні гімназії зовсім без таких. При цьому гімназії отримують майже досконалу автономію від міністерства й користуються цілковитою самостійністю щодо кадрових питань¹⁷.

14 квітня 1866 року на посаду міністра народної освіти був призначений граф Д. Толстой (1866–1880 рр.). Новий міністр відразу ж виклав проект реформування середньої школи. Передбачалося створення двох типів шкіл: гімназій, де значна частина навчального часу відводилася граматиці давніх мов та реальних училищ, покликаних готувати гімназистів до торгово-промислової діяльності.

30 липня 1871 року був затверджений новий «Статут гімназій і прогімназій». «Статут» визнавав лише класичні гімназії з двома давніми мовами. У 1871 році була затверджена нова, хоч і не надто змінена, програма класичних гімназій¹⁸.

Основними предметами в класичних гімназіях визнавалися стародавні мови й математика; їм і приділено найбільшу кількість часу. Зменшено кількість уроків за Законом Божим, історії, природознавства, креслення й малювання. Був уведений штат класних наставників, доданий 8-ий рік навчання (7-ий клас розділений на два роки), затверджені єдині програми, єдині правила випробування. 15 травня 1872 року, було прийнято «Статут реальних училищ»¹⁹.

У цілому, характеризуючи реформи 1866–1871 років, слід відзначити, що ще з радянських часів склався негативний образ Д. Толстого, який за звичкою підтримують і багато сучасних дослідників історії вітчизняної освіти. Начебто реформи Д. Толстого усували «з системи середньої освіти прогресивні зачіпання, які під впливом суспільно-педагогічного руху 60-х років XIX століття проникали в практику школи й були частково відображені в Статуті 1864 р.»²⁰.

13 *Егоров А.* Гимназическое образование в России (исторический очерк). Иваново, 1990. 96 с.

14 Сборник документов «Начальное и среднее образование в Санкт-Петербурге (XIX – начало XX века)». Санкт-Петербург, 2000.

15 Устав гимназий и прогимназий ведомства Министерства народного просвещения (1864 г.) // История педагогики в России. Хрестоматия. Москва : Академия. 2000. 482 с.

16 *Смирнов В.* Реформа начальной и средней школы в 60-х гг. 19 в. Москва, 1954. 312 с.

17 *Белозерцев Е.* Образование: историко-культурный феномен. Курс лекций. Санкт-Петербург: Изд-во Р.Асланова «Юридический центр Пресс». 2004. 704 с.

18 Из Устава гимназий и прогимназий – об их целях, правах и обязанностях учащихся 30 июня 1871 г. // Сборник документов «Начальное и среднее образование в Санкт-Петербурге (XIX – начало XX века)». Санкт-Петербург, 2000.

19 Сборник документов «Начальное и среднее образование в Санкт-Петербурге (XIX – начало XX века)». Санкт-Петербург, 2000.

20 *Смирнов В.* Реформа начальной и средней школы в 60-х гг. 19 в. Москва, 1954. 312 с.

Якщо ж розглянути діяльність Д. Толстого без упередженості, то виявиться, що, незважаючи на його «суворі реформи» в середній школі, ним зовсім не було запроваджено жодної «реакції» у вищій. Основне звинувачення, що закидають Д. Толстому, полягає в скасуванні реальних гімназій, що, на думку радянських дослідників, відкинуло російську школу мало не на сто років назад. Але якщо врахувати, що на момент проведення ним реформи в Російській імперії залишалося всього дев'ять реальних гімназій, які з великою натяжкою можна назвати системою реальної гімназійної освіти, то відразу виникає питання, чи є їхнє скасування дійсно важливою подією, тим більше, що фактично функцію реальних гімназій стали нести реальні училища.

Суть реформ полягала в перетворенні реальних гімназій у реальні училища, причому випускники реальних училищ, відповідно до «Статуту», отримали ті ж права щодо вступу до вищих навчальних закладів, що й випускники реальних гімназій²¹.

Учителям збільшували грошове утримання. Педагогічна рада мала право остаточного прийняття рішення про прийом учителя на службу. Навчання тривало в гімназії з цього часу 7 років, а в прогімназії – 4 роки. Урок тривав спочатку 75 хвилин, а з 27 вересня 1865 року вже 60 хвилин. Кількість учнів у гімназіях збільшувалася на 30%.

Указом від 12 листопада 1866 року було оголошено про введення єдиних програм для всіх гімназій Російської імперії.

«Статут» 1871 року надав класичній гімназії монополію вступу до університетів. «Реалістам» надавалося право вступати до вищих технічних училищ. Під час керівництва міністра графа І. Делянова (1882–1898 рр.) обидва типи середньої школи, класична гімназія та реальні училища, почали поступово зближуватися одне з одним²².

Основне значення надавалося вивченню давніх мов; скасовувалася природна історія; космографія замінювалася математичною географією; відбувалося зменшення кількості годин на чистописання, малювання, креслення, історію й Закон Божий. Знову вводилася логіка. Була запроваджена система класних наставників, на викладачів були покладені виховні функції.

У наступні роки «Статут» 1871 року був доповнений новими пунктами: у 1872 році були введені нові правила про іспити учнів під час вступу до гімназії, при переході з класу в клас і при закінченні навчального закладу; у 1873 році – затвержені правила, які регулювали права та обов'язки учнів; у 1874 році було дозволено вступати на військову службу після закінчення шести класів гімназії. Навчання в гімназії тривало 8 років (сьомий клас був дворічним). Програма класичної гімназії в м. Чернігові (станом на 1884 рік) включала навчальні предмети, які перелічені в додатку №1.

У 1887 році знову була підвищена плата за навчання. 18 червня 1887 року спеціальний циркуляр міністра освіти І. Делянова обмежив прийом у гімназії дітей нижчого стану, за винятком «обдарованих незвичайними здібностями».

Реформа середньої освіти, проведена міністром освіти Д. Толстим, зустріла різке та негативне ставлення суспільства. Тому вже на початку ХХ століття міністр освіти створив комісію для підготовки реформи середньої школи. З 1902 року викладання латинської мови в перших двох класах було скасовано, грецька мова була скасована в третьому й четвертому класах, вона стає необов'язковою для вивчення. До гімназії був відкритий доступ усім станам населення.

Навчальний рік у середніх навчальних закладах починався з 16 серпня і тривав по 1 червня, тобто 240 днів. До користування допускалися підручники лише схвалені вченим комітетом Міністерства. Випускні іспити проходили в усній і письмовій формі. Після випускного іспиту видавався атестат зрілості.

У кінці навчального року складався звіт про роботу гімназії. У ньому по пунктах і розділах вказувалася загальна кількість учнів і викладачів, розподіл учнів за станом, віросповіданням й за місцем проживання. Давалася характеристика навчально-виховній роботі: перелічувалися заняття, пропущені викладачами й учнями з поважних

21 Устав реальних училищ ведомства Министерства народного просвещения (15 мая 1872 г.) // Журнал Министерства народного просвещения. 1872. №6. С.75.

22 *Рождественский С.* Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения (1802–1902). Санкт-Петербург, 1902.

і неповажних причин. Наводилися дані про кількість учнів, які склали перевідні й випускні іспити, про учнів, які були удостоєні атестата зрілості й нагород, про залишених на другий курс та звільнених за прогули. У цьому звіті публікували міністерські розпорядження, надавалася інформація про значні події в житті гімназії. Сам звіт видавався в друкарні Губернського правління.

Після завершення кожного навчального року згідно з «Правилами Київського учбового округу» перевідні іспити проводилися в присутності комісії, до складу якої входили: директор, інспектор, викладачі предмета, а також два асистенти по програмах і білетах; а випускні – у присутності запрошеної публіки й усіх членів педагогічної ради.

Учні на іспитах повинні були давати «ясные показания науки», а не завчені відповіді. Якщо учні гарно вчилися впродовж року, а на іспиті давали слабкі відповіді, дозволялося переекзаменувати їх знову. Крім річних, були також іспити за півріччя, які мали на меті перевірку знань учнів з пройдених курсів.

У ювілейний випуск 1905 року гімназію із золотою медаллю закінчили п'ять осіб, зі срібною – чотири, без медалей – двадцять дев'ять учнів. Усі вони отримали атестат про закінчення гімназії і в майбутньому стали студентами вищих навчальних закладів. Крім учнів, які закінчували гімназію з атестатами, були й учні, які отримали тільки свідоцтво про прослуховування повного курсу гімназійних наук²³.

До початку ХХ століття випускників реальних училищ стали приймати на фізико-математичні й медичні факультети університетів, у навчальних закладах посилилося викладання нових мов. За порівняно невеликий проміжок часу – перші десять років царювання Миколи II – Міністерство народної освіти очолювали граф І. Делянов (до 1897 р.), таємний радник Н. Боголепов (1898–1901 рр.), генерал П. Ванновский (1901–1904 рр.), таємний радник Г. Зенгер (1903–1904 рр.), генерал Глазов (1904–1905 рр.)²⁴. За такої часті зміни міністрів справа відновлення й пристосування російської школи проходила не досить швидко й ефективно.

Кінець ХІХ – початок ХХ століття – період безперервних суперечок навколо майбутнього середньої школи. Задумана А. Шварцем у 1908 році реформа, що передбачала єдиний тип загальноосвітньої школи – гімназію, була знята з обговорення в 1910 році наступним міністром Л. Кассо.

У 1913 році в Державну Думу було внесено законодавчу пропозицію про встановлення наступності між початковою і середньою школою через вищі народні училища і відкриття доступу до університету особам, які закінчили курси реальних училищ нарівні з абітурієнтами гімназій, але вона також не отримала реального втілення в життя.

9 січня 1915 року міністром був призначений Ігнат'єв, розпочалася робота зі збору матеріалів про системи освіти у Франції, США та Англії. Однак через нападки на Ігнат'єва його 28 грудня 1916 року було звільнено з посади, і з його відходом реформи були зупинені. Лютнева революція 1917 року підвела ризик під гімназичною освітою в Російській імперії²⁵.

Станом на лютий 1914 року російська молодь навчалася в 246 вищих навчальних закладах Європи. Слід гадати, що така статистика мала в своїй основі добре налагоджену в дореволюційній Росії практику здобуття вищої освіти в Європі.

Після революційних подій 1917 року гімназії були скасовані. Цілком зрозуміло, що середня освіта «старого зразка» не відповідала новим умовам суспільно-політичного життя. Саме тому відбувалися кардинальні перетворення, які стосувалися системи освіти в цілому. Зважаючи на «реформування» освіти, не було нічого дивного в тому, що гімназична освіта Російської імперії була скасована.

Упродовж усього ХІХ – початку ХХ століття класична чоловіча гімназія в Чернігові являла собою ґрунтовну освітню установу середнього рівня. За свою діяльність

23 *Спирidonov Ф.* Гіркий запах лози: із історії Чернігівської чоловічої гімназії та методів виховання // Чернігівські відомості. 1997. 10 жовтня. С. 4.

24 *Егоров А.* Гимназическое образование в России (исторический очерк). Иваново, 1990. 96 с.

25 *Егоров А.* Гимназическое образование в России (исторический очерк). Иваново, 1990. 96 с.

протягом двох століть навчальний заклад виховував талановитих особистостей. Діяльність гімназії мала великий вплив на освітнє життя Чернігівщини – про це можуть свідчити численні долі вихованців класичної чоловічої гімназії в Чернігові. Зазначимо, що гімназична освіта приваблювала, як правило, вихідців з родин дворян та міщан, але, крім вихідців із заможних родин, у гімназії навчалися й діти церковно-служителів Чернігівської губернії.

Окреме важливе питання – викладацький склад гімназії. Упродовж довгого часу особливу увагу в закладі приділяли підбору викладацького складу, оскільки саме викладачі гімназії забезпечували ефективність навчально-виховного процесу. Навчальний заклад, який діяв упродовж XIX – початку XX століття, сприяв покращенню рівня освіти в нашому регіоні.

References

1. Spyrudonov F. (1997) Hirky zapakh lozy: iz istorii Chernihivskoi cholovichoii himnazii ta metodiv vykhovannia. Chernihivski vidomosti. P.4.
2. Spyrudonov F. (1997) Hirky zapakh lozy: iz istorii Chernihivskoi cholovichoii himnazii ta metodiv vykhovannia. Chernihivski vidomosti. P.4.
3. Shpylevskiy E. (1995) Kak uchyls nashy pradedy. Chernyhovskiy polden. P.4.
4. Shpylevskiy E. (1995) Kak uchyls nashy pradedy. Chernyhovskiy polden. P.4.
5. Pyskunov A. (1997) Ystoria pedahohyky. S XVII v. do seredyny KhKh v. M.: TTs «Sfera».
6. Hanelyn Sh. (1954) Ocherky po ystoriy srednei shkoly v Rossii vtoroi polovyny 19 v. M.: Uchpedhiz.
7. Ocherky ystoriy shkoly y pedahohycheskoi mysly narodov SSSR. Vtoraia polovyna XIX v. (1976). M.
8. Ocherky ystoriy shkoly y pedahohycheskoi mysly narodov SSSR. Vtoraia polovyna XIX v. (1976). M.
9. Hanelyn Sh. (1954) Ocherky po ystoriy srednei shkoly v Rossii vtoroi polovyny 19 v. M.: Uchpedhiz.
10. Modzalevskiy L. (1899) Ocherk ystoriy vospytanyia y obuchenia s drevneishykh do nashykh vremen. SPb.
11. Yz pysmennoho ukaza Pravytelstvuiushchemu Senatu ob ustave y shtatakh hymnazyi y prohymnazyi. (19 noiabria 1864 h.) (2000) (// Sbornyk dokumentov «Nachalnoe y srednee obrazovanye v Sankt-Peterburhe (XIX – nachalo XX veka)» / Sost. N. Nykoltseva. SPb.
12. Hanelyn Sh. (1954) Ocherky po ystoriy srednei shkoly v Rossii vtoroi polovyny 19 v. M.: Uchpedhiz.
13. Ehorov A. (1990) Hymnazycheskoe obrazovanye v Rossii (ystorycheskyi ocherk). Yvanovo.
14. Sbornyk dokumentov (2000) «Nachalnoe y srednee obrazovanye v Sankt-Peterburhe (XIX – nachalo XX veka)». SPb.
15. Ustav hymnazyi y prohymnazyi vedomstva Mynysterstva narodnoho prosveshchenyia (1864) // Ystoria pedahohyky v Rossii. Khrestomatyia. M. Akademyia, 2000.
16. Smyrnov V. (1954.) Reforma nachalnoi y srednei shkoly v 60-kh hh. 19 v. M.
17. Belozertsev E. (2004) Obrazovanye: ystoryko-kulturnyi fenomen. Kurs lektsyi. SPb.: Yzd-vo R. Aslanova «Iurydycheskyi tsentr Press».
18. Yz Ustava hymnazyi y prohymnazyi – ob ykh tseliakh, pravakh y obiazannosti uchashchyksia 30 yiunia 1871. (2000) // Sbornyk dokumentov «Nachalnoe y srednee obrazovanye v Sankt-Peterburhe (XIX – nachalo XX veka)». SPb.
19. Sbornyk dokumentov (2000) «Nachalnoe y srednee obrazovanye v Sankt-Peterburhe (XIX – nachalo XX veka)». SPb.
20. Smyrnov V. (1954.) Reforma nachalnoi y srednei shkoly v 60-kh hh. 19 v. M.
21. Ustav realnykh uchylshch vedomstva Mynysterstva narodnoho prosveshchenyia (1872) // Zhurnal Mynysterstva narodnoho prosveshchenyia. P.75.

22. Rozhdestvenskiy S. (1902) Ystorycheskiy obzor deiatelnosti Mynysterstva narodnoho prosveshcheniya (1802-1902). SPb.
23. Spirydonov F. (1997) Hirkyi zapakh lozy: iz istorii Chernihivskoi cholovichoii himnazii ta metodiv vykhovannia / F. Spirydonov // Chernihivski vidomosti. P.4.
24. Ehorov A. (1990) Гимназическое образование в России (ystorycheskiy ocherk). Ivanovo.
25. Ehorov A. (1990) Гимназическое образование в России (ystorycheskiy ocherk). Ivanovo.

Данило В'ячеславович Рига – молодший науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

Danylo Vyacheslavovich Riga – junior researcher at the National Architectural and Historical Reserve «Chernigov Ancient».

Curricula and subjects taught at the Chernihiv classical gymnasium in the 19th century.

Among the educational institutions of the XIX – the beginning of the XX century, the school was occupied by a school in Chernihiv – a classical male gymnasium. Of course, the history of the creation and operation of the Chernihiv Classical Gymnasium, has its own peculiarities.

From the very beginning of the activity, the gymnasium was free and vice versa. Accordingly, teachers were divided into junior and senior, teachers and students followed the director. Moral and physical punishment methods were prohibited.

Students studied subjects such as: history, mathematics, geography, statistics, sophisticated sciences, political economy, philosophy, natural history, technology, commercial science, French, Latin, German, painting.

In 1819, a single curriculum was introduced for all gymnasiums, which effectively overthrew the previous reform of 1804. Corporal punishment was restored, religion has been given a significant role. Increased training time. Training has been ongoing since then for 7 years.

On December 8, 1828, a new Statute was drafted, according to which the gymnasia had to pursue the main goal – preparation for admission to universities in their studies.

Were introduced «corporal punishment» – cutting. Increased tuition fees, and a 2,5 times increased salary statement. In 1852, the curricula of gymnasia change: the amount of teaching of mathematics decreases, the tuition fee increases.

The statute of 1864 envisaged the formation of three types of gymnasiums: – classical – with two ancient languages. – classical – with one Latin language – real – without old languages. According to the draft, public schools were allocated as a separate school, which was not at all connected with the gymnasium.

The school year in secondary schools began on August 16 and lasted until June 1, ie 240 days. Textbooks were only allowed for use, only approved by the Scientific Committee of the Ministry. Final examinations were conducted in oral and written form. After the final exam, a maturity certificate was issued. At the end of the school year there was a report on the work of the gymnasium.

After the revolutionary events of 1917, the gymnasium was canceled. It is quite clear that the secondary education of the «old model» did not correspond to the new conditions of social and political life. Throughout the XIX – early XX century, the classical male gymnasium in Chernigov, was a solid educational institution of the middle level.

Key words: Chernihiv classical male gymnasium, educational institutions, educational process.

Дата подання: 28.04.2019 р.

DOI: 10.5281/zenodo.3367492